

UDK: 323:321.013 (497.1) "1914/1918"

Pregledni rad

KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA - historijska realnost

Ibrahim Karabegović

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rad se odnosi na Prvi svjetski rat (1914-1918) i u njemu je ukratko izložen proces borbe za ujedinjenje južnoslavenskih zemalja i stvaranje Kraljevine SHS 1. decembra 1918. godine. Autor je ukazao na ulogu najznačajnijih političkih faktora u toj borbi. Po njegovom mišljenju, odlučujuću ulogu u jugoslavenskom ujedinjenju imala je Srbijanska vlada na čelu sa Nikolom Pašićem i dinastija Karađorđevića. U toku rata pojavilo se nekoliko koncepcija ujedinjenja, ali je, u datim vojnim i političkim uvjetima, regent Aleksandar uspio nametnuti ujedinjenje kakvo je najbolje odgovaralo Srbiji.

Glavne riječi: Kraljevina SHS, Bosna i Hercegovina, Jugoslovenski odbor, regent Aleksandar, Nikola Pašić.

POVODOM OBILJEŽAVANJA 90. godišnjice od proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, jubileja vrijednog pažnje i događaja o kojem je napisano mnoštvo knjiga, rasprava i članaka, moram priznati da sam se kolebao da li da učestvujem, u ovom okruglom stolu. Pitaću sam se, naime, šta se može novo dodati na ono što je već rečeno i napisano o 1. decembru 1918. godine. Budući da je riječ o jubileju, odlučio sam, ipak, da se ukratko osvrnem na ovaj značajan događaj, svjestan činjenice da će u mom izlaganju biti i ponavljanja. Vjerovatno su se već stvorili uvjeti za reinterpetaciju nekih ranijih shvatanja i zaključaka, naprimjer o ideji i pojmu jugoslavenstva.

U pokušaju da pokažem zbog čega sam moje saopćenje naslovio *Kraljevina SHS – historijska realnost* dozvolite mi da se ukratko osvrnem na proces borbe za ujedinjenje Južnih Slavena i vremenski okvir u kojem se ti događaji odvijaju. Borba za ujedinjenje i stvaranje jedinstvene jugoslavenske države odvijala se u toku Prvog svjetskog rata i naslanja se na ideju jugoslovenstva, koja je imala *pristalica* u svim slojevima društva. U te četiri godine rata, u međunarodnoj politici i politici Južnih Slavena desili su se događaji od presudnog značaja, događaji koji su utjecali na stvaranje Kraljevine SHS i na njeno unutrašnje uređenje.

Ratni ciljevi Srbije najavljeni su u pismu Nikole Pašića, upućenom Jovanu Cvijiću 29. jula 1914. godine, sa vizionarskim predviđanjem da će se buduća jugoslavenska država protezati od Đevđelije do Segedina, Maribora i Klagenfurta, a poznato je da je Dravska divizija 6. juna 1919. privremeno zauzela Klagenfurt. Ovom vizionarstvu Nikole Pašića treba dodati izjavu Narodne skupštine Srbije u Nišu od 7. decembra 1914. godine u kojoj se, između ostalog, kaže da je ovo vojevanje (rat) “postalo ujedno borbom za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca [...]”. Ostatok Srpske vojske, Vlade i kralj povukli su se 1916. godine na Krf, odakle je nastavljena borba za oslobođenje Srbije i ujedinjenje Južnih Slavena. Da bi izbjegla svojevremenu izolaciju, Vlada Srbije uputila je u zapadnoevropske i vanevropske zemlje najbolje i najsposobnije intelektualce.

U 1915. godini na scenu je stupio drugi politički faktor ujedinjenja – Jugoslovenski odbor, kojeg su formirali u prvoj polovini 1915. godine u Parizu (kasnije je sjedište premješteno u London) jugoslavenski emigranti, pretežno iz jugoslavenskih zemalja koje su se nalazile u sastavu Austro–Ugarske monarhije. Primarni zadaci ovog političkog faktora bili su borba za ujedinjenje južnoslavenskih naroda i pridobijanje svjetske javnosti kako bi se spriječila realizacija odluka Londonskog ugovora od 26. aprila 1915. godine o ustupanju Istre i dalmatinskih otoka Italiji. Na čelu Jugoslovenskog odbora nalazio se Ante Trumbić, a u njegovom sastavu nalazila su se i tri Srbina iz Bosne i Hercegovine (Nikola Stojanović, Milan Srškić, Dušan Vasiljević). Predsjednik Srbijanske vlade Nikola Pašić ubrzo je uspio ostvariti veliki utjecaj u Jugoslovenskom odboru koristeći ga, pored ostalog, u borbi za internacionalizaciju jugoslavenskog pitanja.

U 1917. godini, preposljednjoj godini Prvog svjetskog rata, desili su se događaji koji su odlučujuće utjecali na noviju svjetsku historiju. U carskoj Rusiji izbila je 1917. godine Februarska (martovska) revolucija, a u aprilu iste godine SAD su stupile u rat na strani Antante. Oktobarskom revolucijom u Rusiji ova zemlja prestala je postojati kao značajan vojni faktor na strani svojih saveznika.

Majska deklaracija 1917. godine, potpisana od strane 33 narodna zastupnika Jugoslavenskog kluba u Bečkom parlamentu, bez obzira što se zalagala za trijalističko uređenje u okviru Austro-Ugarske monarhije, predstavlja jednu od stepenica ka jugoslavenskom ujedinjenju.

Stupivši u rat na strani Antante, SAD su napustile dotadašnju politiku tzv. *sjajne izolacije* i, kako će se kasnije pokazati, ta činjenica će presudno utjecati ne samo na ishod i rezultate rata već i na rješenje jugoslavenskog pitanja.

Već u julu 1917. godine na političkoj sceni pojavljuje se i Krfska deklaracija, kompromisni dokument o jugoslavenskom ujedinjenju, koji je za Nikolu Pašića predstavljao samo akt manifestacionog karaktera.

Presudni trenuci oko ujedinjenja nastupili su tokom 1918. godine, posljednje ratne godine. Prije svega, potrebno je ukazati na historijski značaj poruke predsjednika Vilsona kongresu SAD od 1. januara 1918. godine, u kojoj se, između ostalog, kaže: "Pucima Austro-Ugarske, čije mjesto među narodima želimo vidjeti osigurano i zajamčeno, treba pružiti najslobodniju mogućnost autonomnog razvitka". Predsjednik SAD ovom je izjavom dao pristanak na raspad Austro-Ugarske monarhije, a to je bio najvažniji uvjet za ujedinjenje Jugoslavena. Polovinom septembra 1918. godine probijen je Solunski front, a 29. septembra iste godine kapitulirala je Bugarska.

Tih dana, u prvoj polovini oktobra 1918. godine, u Zagrebu je osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, a koncem oktobra Hrvatski je sabor proglasio otcjepljenje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od Austro-Ugarske monarhije, proglašena je samostalna država i ujedinjenje sa ostalim jugoslavenskim zemljama bivše Monarhije. Tako se država Slovenaca, Hrvata i Srba, formirana od zemalja i pokrajina koje su se nalazile u sastavu Austro-Ugarske, pojavljuje kao novi, treći faktor u procesu borbe za ujedinjenje. Iako međunarodno nepriznata, Država SHS djelovala je samostalno i u pregovorima oko ujedinjenja bila je glavni partner srbijanskoj strani.

Poznata češka historičarka Milada Paulova smatra da su se SAD, pored ostalog odlučile za stvaranje Jugoslavije zahvaljujući ličnim vezama i prijateljstvu Masarika i Vilsona. Po njenom mišljenju, Masarik se u ličnim kontaktima stalno zalagao i za stvaranje jugoslavenske države. Prethodno je predsjednik SAD pristao na stvaranje Čehoslovačke. Rat se približavao kraju 3. novembra kapitulirala je Austro-Ugarska, a 11. novembra i Njemačka. U to vrijeme, od 6. do 9. novembra, održana je Ženevska konferencija, posljednja konferencija pred proglašenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Na Ženevskoj konferenciji Nikola Pašić, predsjednik Srbijanske vlade, sastao se sa predstavnicima Jugoslavenskog odbora, Narodnog vijeća SHS i srpske opozicije. Konferencija se izjasnila za ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu. Predviđeno je da se osnuje zajedničko ministarstvo sa zadatkom da organizuje novu državu do saziva Ustavotvorne skupštine, a *Ustavotvornoj skupštini ostavljeno je da odluči o obliku vladavine, to jest o monarhiji ili republici* (podvukao I. K.), a dalje je utvrđeno da u tom prijelaznom periodu funkcionišu dvije vlade - Srpska i Vlada Narodnog vijeća SHS.

Potrebno je imati u vidu da su Italijani u vrijeme Ženevske konferencije zaposjeli rejone Trsta, Istru, dio Slovenije, Opatiju, Cres, Mali Lošinj, Krk, Zadar, Vis, Lastovo, Mljet, Hvar, Korčulu i dr. Polovinom novembra italijanske trupe počele su u Sloveniji prelaziti demarkacionu liniju s namjerom da zauzmu Ljubljanu, ali su u tome spriječeni hrabrim istupom potpukovnika Švabića. Tih dana predstavnici Narodnog vijeća SHS posjetili su u Beogradu komandanta 1. srpske armije Bojovića i regenta Aleksandra moleći za vojnu pomoć i zaštitu od italijanskih osvajačkih pretenzija.

Šta se u stvari dešavalo? Na diplomatskom polju, u Ženevi, srpska strana popušta predstavnicima one strane koja je moli da je zaštiti od Italijana. Regent Aleksandar Karađorđević dobro je uočio da je vojna premoć značajnija od diplomatske. Uklonio je, samo privremeno, Nikolu Pašića, onemogućio ratifikaciju Ženevskih odluka i na taj način došao u situaciju da diktira takvo ujedinjenje kakvo je odgovaralo srpskoj strani i dinastiji Karađorđevića. Preko noći pale su u vodu sve one kombinacije i ideje o načinu ujedinjenja na koje smo ukratko ukazali počevši od Krfske deklaracije.

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno Država SHS, međunarodno nepriznata i bez vojske, našla se u tom momentu u potpuno neravnopravnom položaju u odnosu na srbijansku stranu i u situaciji u kojoj suprot-

noj pregovaračkoj strani nije mogla postavljati bilo kakve uvjete. 1. decembra 1918. godine došlo je do jedino mogućeg ujedinjenja i rješenja koje je nametnula srpska strana, ona strana koja je bila u taboru Antante i koja je međunarodno priznata. Naravno, ja sam se ovom konstatacijom stavio na stranu onih kolega – historičara koji su prije mene rezonovali na ovaj način.

SUMMARY

THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENIANS – A HISTORICAL REALITY

In this paper, the author gives a brief outline of the most relevant developments in the World War I (1914-1918) that were of relevance for the unification of the South Slavic countries and creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians that occurred in 1918. According to the author, the decisive role in Yugoslav unification was played by the Government of Serbia led by Nikola Pašić and the Karađorđević Dynasty. During the war, there were several concepts of unification, however, given the military and political circumstances, Regent Alexander succeeded to impose the concept of unification that was most suitable for Serbia.

Key words: the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, Bosnia and Herzegovina, Yugoslav Committee, Regent Alexander, Nikola Pašić.